

ТУКАЛО

Михайло Арсентійович — академік НАН України, доктор біологічних наук, професор, директор Інституту молекулярної біології і генетики НАН України

ЛУКАШ Любов Леонідівна —

доктор біологічних наук, професор, заступник директора з наукової роботи Інституту молекулярної біології і генетики НАН України

НЕГРУЦЬКИЙ

Борис Сергійович — доктор біологічних наук, професор, завідувач відділу структурної і функціональної протеоміки Інституту молекулярної біології і генетики НАН України

СЕРГЕСЬВА Тетяна Анатоліївна — член-кореспондент НАН України, доктор біологічних наук, провідний науковий співробітник відділу біомолекулярної електроніки Інституту молекулярної біології і генетики НАН України

Ганна Валентинівна Єльська

БЕРЕГИНЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ

До 85-річчя академіка НАН України
Г.В. Єльської

15 жовтня 2025 р. святкує своє 85-річчя непересічна особистість, всесвітньо відомий вчений у галузі молекулярної біології та біосенсоріки, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки (1986), заслужений діяч науки і техніки України (1998), повний кавалер ордена княгині Ольги (2008, 2015, 2021), лауреат Золотої медалі імені В.І. Вернадського НАН України (2015), премії імені О.В. Палладіна НАН України (1979), директор Інституту молекулярної біології і генетики НАН України (2003—2019), доктор біологічних наук (1976), професор (1986), академік НАН України (1992) Ганна Валентинівна Єльська.

Ганна Валентинівна Єльська народилася 15 жовтня 1940 р. у м. Донецьк. У 1963 р., закінчивши з відзнакою Донецький медичний університет, вона розпочала наукову роботу в Інституті біохімії ім. О.В. Палладіна НАН України спочатку як аспірантка, а згодом як науковий співробітник, потім перейшла до Інституту молекулярної біології і генетики (ІМБГ) НАН України. Практично все своє життя Ганна Валентинівна присвятила цьому Інституту, пройшовши шлях від старшого наукового співробітника, завідувача відділу (1978), заступника директора з наукової роботи (1996) до директора (2003—2019), а зараз є почесним директором ІМБГ НАН України та радником при дирекції.

Професор Г.В. Єльська є однією із засновниць нового напрямку в молекулярно-біологічних дослідженнях — вивчення регуляції експресії геному у вищих еукаріотів на трансляційному рівні та з'ясування ролі специфічних компонентів трансляційного апарату в його функціонуванні. У 1991 р. вона отримала диплом Державного комітету з винаходів та відкриттів СРСР за відкриття наукового явища функціональної адаптації тРНК. В останні роки під її керівництвом було виявлено просторову структуру одного з основних факторів біосинтезу білка у тварин, визначено відповідні відмінності від бактеріального аналога та функціональні особливості його канцерогенної форми.

Інший напрям діяльності Г.В. Єльської пов'язаний з молекулярною біоелектронікою та аналітичною біотехнологією.

Фундаментальні дослідження взаємодії між біологічними макромолекулами та поверхнями електрохімічних перетворювачів заклали основу для розроблення новітніх біосенсорів — нового покоління аналітичних приладів для медичної діагностики, потреб біотехнології, харчової промисловості та охорони навколишнього середовища.

Ганна Валентинівна зробила також неоціненний внесок у заснування та розвиток в Україні таких наукових напрямів, як геноміка, молекулярна та клітинна біотехнологія, біоінформатика та біомедицина. Одним з її найбільших досягнень як далекоглядного вченого та наукового стратега є участь ІМБГ НАН України у численних міжнародних проектах та програмах, зокрема в рамкових програмах ЄС, завдяки чому Інститут здобув визнання в Європейському дослідницькому просторі, налагодив тісні зв'язки з видатними вченими світу і має репутацію надійного партнера у міжнародній співпраці.

Г.В. Єльська має практично всі наукові ступені та звання: кандидат біологічних наук (1968), доктор біологічних наук (1976), професор (1986), член-кореспондент НАН України (1988), дійсний член НАН України (1992), лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки (1986), заслужений діяч науки і техніки України (1998). Її удостоєно багатьох державних та галузевих нагород: Почесної грамоти Верховної Ради України (2004), Золотої медалі Української федерації вчених (2005), відзнак НАН України «За наукові досягнення» (2010) і «За підготовку наукової зміни» (2025), орденів княгині Ольги III, II та I ступенів (2008, 2015, 2021), ордена Андрія Первозваного III ступеня (2012), Подяки Прем'єр-міністра України за досягнення в розвитку вітчизняної науки (2013), Золотої медалі імені В.І. Вернадського НАН України за видатні досягнення в галузі молекулярної біології та біоелектроніки (2015), премії «Жінка України — 2016» у номінації «Наука та освіта» (2017) та ін. За її керівництва ІМБГ

Ганна Єльська (друга справа в першому ряду) в Інституті біохімії ім. О.В. Палладіна НАН України. 1968 р.

Ганна Єльська (в центрі) презентує європейський рамковий проєкт FP7 COMBIOM. 2012 р.

НАН України удостоєно європейської відзнаки European Quality Award та диплому Європейської бізнес-асамблеї (2009).

Ганна Валентинівна є справжнім Вчителем для своїх численних послідовників, вона створила наукову школу, виростила цілу плеяду яскравих вчених, під її науковим керівництвом захищено 6 докторських та 28 кандидатських дисертацій.

Науковий доробок Г.В. Єльської охоплює понад 420 наукових праць, зокрема 7 монографій, десятки авторських свідоцтв на винаходи та патентів.

Протягом усього свого наукового життя Ганна Валентинівна веде активну науко-

Ганна Єльська з професором Джоном Неттіном під час нагородження дипломом Європейської бізнес-асамблеї. Відень, Австрія, 2009 р.

Європейська відзнака European Quality Award. 2009 р.

во-організаційну та громадську роботу. Вона успішно виконувала обов'язки віцепрезидента Українського біохімічного товариства, голови експертної комісії МОН України з напрямку «Біологія»; голови Спеціалізованої вченої ради із захисту кандидатських та докторських дисертацій при ІМБГ НАН України; голови (а нині — члена) вченої ради ІМБГ НАН України; голови Наукової ради НАН України з сенсорних систем і технологій; члена Комітету з присудження премій Кабінету Міністрів України за розроблення і впровадження інноваційних технологій; члена Комітету з державних премій

України в галузі науки і техніки; члена Міжнародної ради з біотехнологій та біорізноманіття МААН; експерта Ради з питань науки і технологій МОН України з питань формування та виконання державного замовлення на науково-технічну продукцію за пріоритетним напрямом розвитку науки і техніки «Біологія, біотехнології, харчування»; члена Ради з питань науково-технічного розвитку України; експерта Спільного комітету ЄС—Україна з питань науково-технічного співробітництва (JCSTC); керівника науково-технічної програми НАН України «Сенсорні системи для медико-екологічних та промислово-технологічних потреб: метрологічне забезпечення та експериментальна експлуатація»; керівника групи наукового забезпечення комплексної програми НАН України «Молекулярні та клітинні біотехнології для потреб медицини, промисловості та сільського господарства»; головного редактора (нині — члена редколегії) наукового журналу «Biopolymers and Cell», журналу «Вісник Товариства генетиків та селекціонерів України ім. М.І. Вавилова» тощо.

Далі наведемо кілька особистих спогадів, розповідей і теплих привітань від колег та учнів Ганни Валентинівни Єльської.

* * *

З особливим натхненням розповіла про своє ставлення до Ганни Валентинівни доктор біологічних наук, професор **Любов Леонідівна Лукаш**:

Персональних зустрічей з Ганною Валентинівною в мене було не дуже багато, але я назвала б їх усі «щасливими миттєвостями життя». Звісно, першу зустріч пригадую найкраще, так, ніби це сталося зовсім недавно, а в дійсності — дуже давно, перед новорічними святами 1999 р.

У той день планувався попередній захист моєї довгоочікуваної докторської дисертації з молекулярної генетики, і я готувала свою доповідь у кабінеті Спеціалізованої вченої ради. Раптом зайшла Ганна Валентинівна і сказала, що мій попередній захист може й не відбутися, оскільки вона бачила, як Геннадій Харлампійович Мацука (наш директор і голова вченої

ради) вже одягнув пальто і збирається йти з Інституту. Потрібно було негайно щось робити. Разом нам таки вдалося вмовити його провести засідання спецради перед самісіньким Новим роком. Я зробила доповідь, потім було багато запитань, і останнє поставила мені сама Ганна Валентинівна: «Чи можете Ви одним реченням висловити суть своєї роботи?». Я відповіла, що так, і спробувала сформулювати. Мені це вдалося. Вона була децю здивована, але задоволена, а я — просто щаслива. Після цього я мала змогу неодноразово переконатися, що сама Ганна Валентинівна вміє говорити дуже лаконічно, зберігаючи час для всіх, і дуже чітко висловлює свої думки.

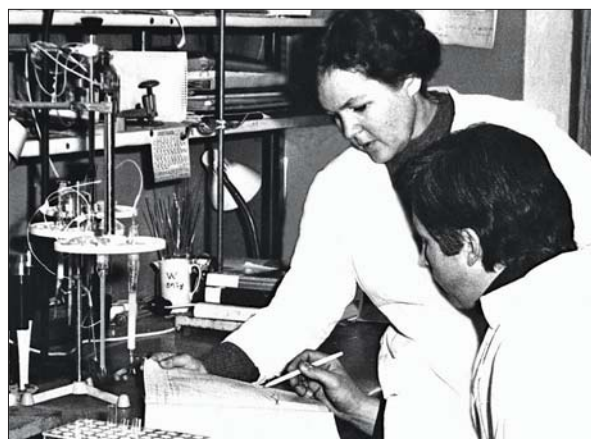
Водночас з нею можна поговорити не лише про справи, а й просто «про життя». І така моя зустріч з нею сталася у 2019 р. Одного погожого осіннього дня, коли на вулиці стояло так зване «бабине літо», ми сиділи з Ганною Валентинівною на лавочці в парку Тараса Шевченка, очікуючи початку засідання Бюро Відділення, на якому мене мали затвердити на посаді заступника директора з наукової роботи, і розмовляли про все на світі. Погода була чудовою, настрій піднесеним — справжня щаслива мить життя. Мимоволі спадають на думку поетичні рядки: «Було багато і тепла, і світла в той день, минулий, золотого літа».

Щоправда, останнім часом, частково через буремні події, а частково тому, що нові технології — це зручно, зустрічі Ганни Валентинівни з колегами проходять частіше в онлайн-форматі. Одна з них була нещодавно, 30 вересня 2025 р., на захисті докторської дисертації В'ячеслава Шалака, науковим консультантом якого був учень Ганни Валентинівни Борис Негруцький. Ганна Валентинівна виглядала чудово, поряд з нею, в компаунді, як завжди був її чоловік Сергій Васильович. І як же гарно і лаконічно вона висловилася в обговоренні: «В цій роботі поєднано дві докторські дисертації». Далеко не всі присутні це побачили, але після її слів усе стало ніби очевидним. Звісно, ми проголосували одногласно «за».

Вельмишановна Ганно Валентинівно, щиро вітаємо Вас з ювілеєм! Бажаємо і надалі реалі-

Ганна Єльська і Ентоні Тернер, професор Університету м. Лінчопінг, — лауреати Золотої медалі імені В.І. Вернадського НАН України за видатні досягнення в галузі молекулярної біології та біоелектроніки. 2016 р.

Робочі моменти. Ганна Єльська ділиться знаннями зі своїми учнями. 1979 р.

зовувати Ваші ідеї, перетворювати їх на звершення, що яскравіють на палітрі української науки. Знайте, що Ваша самовідданість, щедрість і доброта надихають нас, Ваших колег, учнів і друзів, на нові відкриття і здобутки. Зичимо Вам міцного здоров'я, нескінченного запасу сил, доброї вдачі, пізнання нового, творчого настрою, якомога більше щасливих моментів у житті і, звісно, Перемоги і Миру всім нам. Нехай довго ще яскравіє на життєвій дорозі Ваша багатогранна творчість, наукова сила та енергія! З роси і води Вам! Многая літа!

* * *

Спогади одного з перших учнів і послідовників Ганни Валентинівни доктора біологічних наук, професора **Бориса Сергійовича Негруцького** сповнені великою повагою до свого вчителя:

Г.В. Єльська має великий талант ухвалювати стратегічно вивірені рішення. Ще наприкінці 70-х років минулого століття, коли її відділ лише починав формуватися, вона обрала непростий, але перспективний напрям — дослідження рибосомного етапу біосинтезу білка у ссавців. Тоді більшість молекулярних біологів світу працювали з бактеріями, адже цей об'єкт був значно простішим для методичного опрацювання. Проте саме сміливість і далекоглядність Г.В. Єльської привели її на інший шлях — складніший, але водночас унікальний. Щоб розвивати цей напрям, вона проходила стажування у провідних зарубіжних лабораторіях, де не лише здобувала безцінний досвід, а й щоразу поверталася з наборами реактивів, щедро наданих іноземними колегами. Для її учнів розтаковування цих дарунків було справжнім святом: саме вони давали можливість для проведення довгоочікуваних експериментів. У часи дефіциту це ставало шансом працювати на рівні світової науки і водночас формувало ґрунт для появи власної наукової школи. Коли ж з'явилася можливість ширших стажувань, Г.В. Єльська без вагань відправляла своїх учнів у провідні лабораторії світу на тривалі терміни. Вона чудово розуміла: лише завдяки різноманітному міжнародному досвіду можна було якісно розвивати науку вдома й підносити її до світового рівня. Минув час, але саме ці стратегічні рішення Г.В. Єльської заклали міцний фундамент, який і сьогодні забезпечує науковій школі біосинтезу білка гідне місце серед лідерів світових досліджень у цій галузі.

Ще одним свідченням стратегічного бачення Г.В. Єльської став її ранній інтерес до тематики біосенсорів. У час, коли у світі цей напрям лише зароджувався, вона однією з перших в Україні ініціювала створення у відділі спеціалізованої лабораторії і взяла на себе турботу про її розвиток. Спершу вона відкрила своїм

учням можливість тривалих стажувань за кордоном, де вони здобували необхідні знання й досвід, а згодом разом з одним із перших її учнів, О.П. Солдаткіним, зробила вагомий внесок у розбудову широкого внутрішнього та міжнародного співробітництва лабораторії. Саме завдяки її далекоглядним крокам було закладено фундамент потужної наукової школи, яка сьогодні вже в третьому поколінні біосенсорологів гідно продовжує започатковану нею традицію, впевнено посідає провідні позиції у світовій науці та здобуває підтримку найавторитетніших європейських і міжнародних фондів.

Г.В. Єльська має особливий талант у створенні ділової атмосфери, доборі наукових кадрів і виняткове вміння знайти для кожного співробітника місце, яке якнайкраще відповідає його здібностям. Завдяки цьому розкрився потужний потенціал не лише працівників її відділу та інституту загалом, а й багатьох її учнів, які нині успішно працюють за кордоном.

Попри високий науковий статус, Ганна Валентинівна Єльська залишається простою й теплою у спілкуванні людиною, справжнім гурманом у питаннях кухні та вина різних народів світу. Учні, а подекуди й вона сама, зі щирим гумором згадують спільні поїздки на міжнародні конференції та інші заходи, сповнені курйозних випадків, з яких завдяки її досвіду й добрій вдачі всі зазвичай виходили з гідністю.

* * *

Глибока повага й тепло звучать у розповіді учениці Ганни Валентинівни, талановитої вченої члена-кореспондента НАН України, доктора біологічних наук **Тетяни Анатоліївни Сергєєвої**:

Ганна Валентинівна Єльська вирізняється глибоким аналітичним розумом, здатністю ставити та розв'язувати складні наукові проблеми, невтомним інтересом до нових напрямів науки та надзвичайними людськими якостями. Вона ретельно аналізує кожен аспект своїх досліджень, знаходить нестандартні рішення і підходи, які часто виходять за межі звичних уявлень. Її щирий інтерес до нових наукових напрямів проявляється в прагненні бути на пере-

довій сучасної науки. Вона не лише працює над фундаментальними аспектами молекулярної біології, а й досліджує нові підходи в новітніх біо- та нанотехнологіях, розробленні новітніх матеріалів.

Її дослідження в галузі біомолекулярної електроніки стали вагомим внеском у розвиток сучасних підходів в аналітичній біотехнології і мають велике не лише наукове, а й практичне значення. Ці роботи сприяли революцізації сучасних методів аналізу біологічних зразків, а також зразків із довкілля, що відкрило нові можливості для діагностики різноманітних захворювань, моніторингу певних біотехнологічних процесів та навколишнього середовища, забезпечило створення нових типів біосенсорів, які дали змогу вирішувати складні завдання з аналізу біомолекул у реальних умовах.

Ганна Валентинівна зробила вагомий внесок у створення нових типів біосенсорів на основі нано- та біоінженерії. Одним з основних її досягнень є створення низки ферментних біосенсорів, які використовують ферменти як біологічний компонент для специфічного розпізнавання цільових речовин. Це дало можливість підвищити точність і швидкість визначень у біомедичних дослідженнях та в контролі якості харчових продуктів.

Велику увагу Г.В. Єльська приділяє також створенню принципово нових біосенсорів на основі штучних аналогів біологічних рецепторів (молекулярно-імпринтованих полімерів) та застосуванню наноматеріалів у біосенсоричці. Важливою перевагою такого підходу є те, що молекулярно-імпринтовані полімери характеризуються надзвичайною селективністю, стабільністю у зберіганні, дешевизною у виробництві та легко інтегруються в різноманітні платформи. Було розроблено нові сенсорні платформи на основі наноматеріалів з унікальними електронними, оптичними та фізичними властивостями, що забезпечують підвищення чутливості сенсорів у сотні разів порівняно з традиційними технологіями. Під її керівництвом створено високочутливі, стабільні та селективні сенсори для виявлення різноманітних метаболітів, білків, медіаторів

Ганна Єльська з чоловіком Сергієм Ладохіним у день нагородження її орденом княгині Ольги II ступеня. 2015 р.

Директор Інституту молекулярної біології і генетики НАН України Ганна Валентинівна Єльська. 2014 р.

нервової системи, гербіцидів, важких металів, харчових токсинів тощо.

Крім професійних якостей, Ганна Валентинівна має надзвичайні людські риси: чесність, наполегливість, чуйність і глибоку відданість науці. Своїм прикладом вона завжди надихала молодих учених, передавала їм свій досвід та високі етичні цінності. У важкі часи, зокрема з початком повномасштабного вторгнення, її сила духу та невтомна праця стають джерелом натхнення для всіх, хто поруч із нею. Увесь цей час Ганна Валентинівна живе й працює в

Києві, залишаючись прикладом незламності, віри у Перемогу і важливість науки для майбутнього України.

Ганна Валентинівна Єльська — вчений зі світовим ім'ям, вона є яскравим представником сучасної української науки, поєднує в собі глибокий інтерес до всього нового, інноваційний підхід у дослідженнях та надзвичайну людяність.

Її внесок у науку і людський розвиток є безцінним і залишиться в історії української та світової науки.

Наукова спільнота, друзі, колеги та учні щиро вітають Ганну Валентинівну з ювілеєм, бажають їй міцного здоров'я, реалізації численних ідей та багатьох щасливих днів у житті.

Mykhaylo A. Tukalo

Institute of Molecular Biology and Genetics of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0982-2372>

Lyubov L. Lukash

Institute of Molecular Biology and Genetics of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4522-1600>

Boris S. Negrutskii

Institute of Molecular Biology and Genetics of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5974-1629>

Tetyana A. Sergeyeva

Institute of Molecular Biology and Genetics of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3486-2701>

GUARDIAN OF UKRAINIAN SCIENCE

To the 85th anniversary of the Academician of the NAS of Ukraine A.V. El'skaya

On October 15, 2025, an extraordinary personality, a world-famous scientist in the field of molecular biology and biosensors, laureate of the State Prize of Ukraine in science and technology (1986), Honored Science and Technology Figure of Ukraine (1998), holder of the Order of Princess Olga of all classes (2008, 2015, 2021), laureate of the V.I. Vernadsky Gold Medal of the NAS of Ukraine (2015), the O.V. Palladin Prize of the NAS of Ukraine (1979), director of the Institute of Molecular Biology and Genetics of the NAS of Ukraine (2003—2019), Doctor of Biological Sciences (1975), Professor (1986), Academician of the NAS of Ukraine (1992) Anna V. El'skaya celebrates her 85th birthday.

Cite this article: Tukalo M.A., Lukash L.L., Negrutskii B.S., Sergeyeva T.A. Guardian of Ukrainian Science. To the 85th anniversary of Academician of the NAS of Ukraine A.V. El'skaya. *Visn. Nac. Akad. Nauk Ukr.* 2025. (10): 90—96. <https://doi.org/10.15407/visn2025.10.090>